

TÜRK DİLİNDE "...+IIk, +IUk / ...+IIğI, +IUğU seçimi" YAPISI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME AN EVALUATION ON THE STRUCTURE OF "...+IIk, +IUk / ...+IIğI, +IUğU election" IN TURKISH LANGUAGE

Mehmet Cihat ÜSTÜN*

Öz

Türk dilinde yaygın bir şekilde kullanılan eklerden birisi de /+IIk, +IUk/ ekidir. Bu ek işlevsel olarak on üç farklı niteliğe sahiptir. Bunlardan birisi de cumhurbaşkanlığı, başbakanlık, valilik, rektörlük, muhtarlık gibi rütbe ve makam bildiren isimler türetmektir. Bu makam isimlerinin türetilme esası o makamı yöneten kişilerin unvanlarına getirilen /+IIk, +IUk/ ekinin kullanımı ile alakalıdır.

Bu çalışmada, cumhurbaşkanlığı seçimi, rektörlük seçimi, muhtarlık seçimi, belediye başkanlığı seçimi şeklindeki yapıların oluşum esası ve anlam açısından niteliği, ilk Türkçe yazıtlardan itibaren kullanılan yazı dili çerçevesinde incelenmiştir. İnceleme yapılırken cumhurbaşkanlığı ya da rektörlük gibi makamların değil; o makamı temsil eden cumhurbaşkanı ya da rektör gibi unvanlara sahip kişilerin seçilmesi gerektiği tespit edilmiştir. Anlam ve mantık ilişkisi çerçevesinde makamın değil, o makamı temsil eden kişinin seçilmesi dil ve anlatım ilkelerine daha uygun bir yaklaşımdır.

Nihaî olarak, ileri sürülen gerekçeler ve Türk dilinin eski dönemlerine ait olan kullanım örnekleri dikkate alınmış, yukarıda izahına çalıştığımız yapının "...+IIk/+IUk, ...+IIğI/+IUğU seçimi" cumhurbaşkanlığı seçimi, rektörlük seçimi şeklinde değil, "makam adı seçimi" cumhurbaşkanı seçimi, rektör seçimi şeklinde oluşturulması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yapım ve Çekim Ekleri, /+IIk, +IUk/ Eki, Makam ve Makam Adı, ...+IIk, +IUk / ...+IIğI, +IUğU Seçimi.

Abstract

One of the affixes used extensively in the Turkish language is /+IIk, +IUk / affix. This affix has thirteen different qualities functionally. One of them is to derive the names that have a meaning the grade and office such as presidency, prime ministry, governorship, rectorate, the work of a mukhtar. The derivation of the names of these office is related to the use of the /+IIk, +IUk / affix which is brought to the titles of the persons governing that office.

In this study, formation and quality in terms of meaning of structures such as presidential election, rectorship election, the work a mukhtar election, mayorship election was examined in the context of the written language used since the first Turkish inscriptions. By being made the examination, it was determined that persons with titles such as president or rector representing that office should be elected, not the offices such as the presidency or the rectorship. In the context of meaning and logic, electing the person representing that office, not an office is a more feasible approach to language and narrative principles.

Eventually, the reasons put forward and sample of usage belong to previous period of Turkish language have been taken into consideration, and it has been reached the end of that the structure we tried to explain above should be formed not as "+IIk,+IUk / +IIğI,+IUğU election", but formed as "office name election" election of president, election of rector.

Keywords: Derivational and Inflectional Affixes, /+IIk, +IUk/ affix, Office and Office Name, ...+IIk, +IUk / ...+IIğI, +IUğU Election.

Giriş

Dünya dilleri yapı bakımından incelendiğinde tek heceli, çekimli ve eklemeli diller diye üç ana kısma ayrıldığı görülür. Bunlar içerisinde Türk dili eklemeli diller grubundadır. Eklemeli dillerde sabit köklere, birtakım kurallar dâhilinde belirli ekler getirilir. Böylece yeni kelimeler teşekkül eder ve teşekkül eden kelimelerin bazı ekler sayesinde birbirleriyle anlam ilişkisi kurma esası sağlanmış olur. Zira eklemeli dillerde bir kelimenin anlamını diğer kelimedenden ayıran ve kelimeler arasındaki anlam ve uyum ilişkisini şekillendiren unsur eklerdir.

Eklemeli dillerde, zaman içerisinde oluşmuş ya da diğer dünya dillerinden girmiş herhangi bir kavramı karşılamak için kelime üretileceği zaman bu eklerden istifade edilir. Bu demek değildir ki ekler sadece kelime üretmek için kullanılır. Aynı zamanda üretilen eklerin birbiriyle anlam ilişkisi kuracak şekilde yan yana kullanılmasını sağlayan unsur da yine eklerdir. O halde eklemeli dillerde yeni bir anlama sahip kelime oluşturmak için yapım eklerinden, herhangi bir anlama sahip kelimeler arasındaki uyumu oluşturmak için çekim eklerinden faydalanılır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Çeviribilim Bölümü, dr.mehmetcihatustun@hotmail.com

Bu esas çerçevesinde *dillerin anlam dünyalarından hareketle bir anlayış ortaya çıkar*.¹ örneğini inceleyelim. Bu cümlede geçen *anlayış* kelimesi, beyin, dimağ, düşünme, fikir, zihin² anlamına gelen *an* isim köküne getirilen /+la/ ekiyle *anla-* “düşünmek, fikretmek, zihinde yer vermek” anlamına gelen bir fiile akabinde /-ış/ ekiyle *anlayış* “düşünerek elde etme, zihinde kurgulama” anlamına gelen bir sözcüğe dönüşmüştür. *Zihin* anlamından *zihinde kurgulama* anlamına yapım ekleri sayesinde ulaşılmıştır. Yine *diller* kelimesinin *dünya* kelimesiyle; *dünya* kelimesinin *hareket* kelimesiyle; hareket kelimesinin *ortaya çık-* fiiliyle anlam açısından kurgusunu sağlayan unsur ise çekim ekleridir.

Eklemeli dillere güçlü bir örnek teşkil eden Türk dilinde yeni bir kelime üretmek için yapım eklerinden; üretilen bu kelimeleri birbirleriyle uyumlu bir şekilde kullanmak için çekim eklerinden faydalanılır. Söz konusu bu ekler aracılığıyla birden fazla kelime yan yana gelerek cümle bütünü içerisinde ortak bir yargı oluşturur.

1. +IIk, +IUk Yapım Ekinin İşlevi

Türk dilinde yaygın bir şekilde kullanılan eklerden birisi de /+IIk, +IUk/ ekidir. Bu ek sayesinde isim niteliği taşıyan bir kökün anlamından hareketle yeni bir isim elde edilir. Bu ek işlevsel olarak on üç farklı özelliğe sahiptir.³ Bunlardan birisi de *cumhurbaşkanlığı*, *başbakanlık*, *valilik*, *rektörlük*, *muhtarlık* gibi rütbe ve makam bildiren isimler türetmektir. Bu makam isimlerinin türetilme esası, o makamı temsil eden kişilerin unvanlarına getirilen /+IIk, +IUk/ ekinin kullanımı ile alakalıdır. Bunu ilk Türkçe metinlerden itibaren Köktürk dönemi için kağan+lıg > kağanlık⁴; Uygur dönemi için burhan+lıg > burhanlık⁵; Karahanlı dönemi için beg+lik > beglik⁶ gibi örneklerde tespit etmek mümkündür.

Günümüzde bu makamlara yöneticilerin görevlendirilmesi kurumun yapısı ve kanunlarla düzenlenmiş olan işleyiş esası dikkate alınarak ya seçim yoluyla ya da yetkili bir kişinin ataması yoluyla yapılmaktadır. Bu durumda gerek yazılı ve görsel basında gerek resmi yazışmalarda karşımıza *cumhurbaşkanlığı seçimi*, *rektörlük seçimi*, *muhtarlık seçimi*, *belediye başkanlığı seçimi* şeklinde yapısal kullanımlar çıkmaktadır.

2. Yazılı ve Görsel Basında “...+IIk, +IUk / ...+IIğI, +IUğU seçimi” Yapısının Kullanımı

Cumhurbaşkanlığı seçimi, *rektörlük seçimi*, *muhtarlık seçimi*, *belediye başkanlığı seçimi* yapısını, yazılı ve görsel basından alınan aşağıdaki örneklerde görmek mümkündür:

24 Haziran'da seçmen hem milletvekilliği hem de cumhurbaşkanlığı seçimi için oy kullanacak. (Ntv)

Elitaş, Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekilliği seçiminde kullanılacak pusulayla ilgili detayları anlattı. (Habertürk)

Abdulkadir Selvi, bugünkü "İstanbul ve Ankara seçim kulisleri" başlıklı yazısında, seçimde bütün gözlerin İstanbul ve Ankara'da olduğunu belirterek, yerel seçimlerin Cumhurbaşkanlığı seçimine ilişkin fikir vermesi açısından önemli bir yeri olduğunu ifade etti. (Mynet)

Anayasa Mahkemesi Başkanlığı seçimi yarın yapılacak. (Milliyet)

Türkiye 18 Nisan gününden itibaren Başkanlık seçimine kilitlendi. 24 Haziran tarihinde Başkanlık seçimi yapılacağı duyuruldu. (Karar)

Türkiye'nin en önemli eğitim kurumlarından Boğaziçi Üniversitesindeki rektörlük seçiminde Prof. Dr. Gülay Barbarosoğlu, kullanılan 403 oydan 348'ini aldı. (Hürriyet)

Aralarında Boğaziçi, ODTÜ, İTÜ, Ege, Ankara, YTÜ gibi üniversitelerin de yer aldığı 37 üniversitede bu ay rektörlük seçimi var. (Evrensel)

Mevlüt Uysal'ın İBB Başkanı olmasıyla boşalan Başakşehir Belediye Başkanlığı seçim tarihi belli oldu. (Posta)

Toplantıda ilgili belediye kanunu gereğince yapılan belediye başkanlığı seçiminde tek aday olan meclis üyesi Altan Erdoğan, 9 oydan 7'sini alarak göreve getirildi. (Milliyet)

Başbakan Binali Yıldırım'ın bu akşamki açıklaması içinde yer alan ve muhtarlık seçimlerinin de 24 Haziran 2018 tarihinde yapılacak seçimlerle birlikte gerçekleşeceğini ifade eden sözleriyle ilgili yeni bir açıklama yapıldı. (Hürriyet)

¹ Ünalın, Şükrü (2010). *Dil ve Kültür*, Ankara: Nobel Yayıncılık, s. 87

² Milli Eğitim Bakanlığı (1995). *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, C. I, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, s. 118

³ Korkmaz, Zeynep (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 55

⁴ Tekin, Talat (2003). *Orhon Yazıtları*, İstanbul: Yıldız Dil ve Edebiyat 1, s. 104

⁵ Eraslan, Kemal (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 563

⁶ Yusuf Has Hacib (2008). *Kutadgu Bilig*, (Çev. Reşit Rahmeti Arat), İstanbul: Kocabacı Yayınları, s. 154

Yozgat'ın Çayıralan ilçesine bağlı Konuklar beldesinde belediye meclisi tarafından alınan kararlar yeni oluşturulan 2 mahallede muhtarlık seçimi yapıldı. (Yeni Akit)

Bu cümlelerde üzerinde durulması gereken husus *cumhurbaşkanlığı, milletvekilliği, belediye başkanlığı, rektörlük, muhtarlık* gibi makam bildiren isimlerin seçim kelimesiyle yapısal bir bütünlük oluşturmasıdır. Bu yapısal bütünlükte ortaya çıkan anlam, o makamı yönetecek olan kişinin seçilmesi değil; makamın seçilmesi üzerinedir.

Oysaki bu yapısal kullanım /+IIk, +IIğI/ ekinden arındırılıp makamı yöneten kişinin unvan ismine dönüştürüldüğünde ve seçim kelimesi seç- fiili ile kullanıldığında aslında makamın değil makamı yönetecek kişi için bir süreç işletildiği açıkça ortaya çıkar.

Onun ardından, Kara Kuvvetleri nöbeti Deniz Kuvvetlerine devretti. Dört yıldızlı bir (e.) amiral cumhurbaşkanımız oldu. "Ondan sonra tufan!" desek yeri var! Çünkü Meclis cumhurbaşkanı seçemedi! (Yeni Akit)

Azerbaycanlılar, yeniden aday olan mevcut Cumhurbaşkanı İlham Aliyev de dâhil toplam 8 aday arasından, bundan sonraki 7 yılda Azerbaycan'ı yönetecek yeni cumhurbaşkanını seçmek için oy verme işlemine başladı. (Karar)

Belediye Kanunu'nun 45. maddesi hükümleri doğrultusunda, Başakşehir Belediye Meclisi'nin yeni Belediye Başkanı'nı seçmek üzere Başakşehir Belediyesi Meclis Toplantı Salonu'nda 4 Ekim Çarşamba günü saat 15.00'te toplanmasının Valilikçe uygun görüldüğünü belirten Şahin, "Anılan yer, tarih ve saatte, Belediye Kanunu'nun 45. maddesinde belirtilen usullere uygun olarak yapılacak toplantıya Belediye Meclis üyelerinin katılımları gerektiği Tebligat Kanunu ve Belediye Kanunu'nun ilgili hükümleri gereğince ilan duyurulur." ifadelerini kullandı. (AA)

Atatürk Üniversitesi'nin akademik kadroları 16. rektörü seçmek üzere sandık başına gittiler. (İha)

Ortaokulu'nda sabah 08.00'de başlayacak seçimde 15 bin 500 seçmen muhtarını seçmek için sandık başına gidecek. (Sabah)

Örneklerinde görüldüğü üzere makamı değil; makamı yönetmek için aday olan insanların seçimi söz konusudur. Bu sebeple hiçbir örnekte *cumhurbaşkanlığını seç-, rektörlüğünü seç-, muhtarlığını seç-* ifadeleri kullanılmamaktadır. Zaten daha önce değindiğimiz üzere yapılan seçimde seçme ve seçim işi makam odaklı değil; makamı yönetmeye talip olan kişinin alacağı unvan üzerinden gerçekleştirilmektedir.

3. Eski Türkçede "...+IIk, +IUk / ...+IIğI, +IUğU seçimi" Yapısının Kullanımı

"...+IIk/+IUk, ...+IIğI/+IUğU seçimi" yapısını net bir şekilde izah edebilmek için ilk yazılı belgelerden itibaren makamlara yapılan seçim ve atamalarda kullanılan ifadelerle bakmanın mevzuu daha sağlam bir zemine taşıyacağına inanmaktayız.

Eski Türklerde kağan, kan, han ya da hağan olmayı ifade eden *kağan olur-, kağan olurt-, kağanla-, kağan bol-, kağan atı bir-, kanlan-, kağan kış-, kağan atan-, kağan atıg atan-, beg bol- han bol-, hağan orna-*, gibi kullanımlara⁷ ve hükümdarlığı kaybetmek anlamına gelen *kağansırat-* şeklindeki ifadelerle rastlamak mümkündür. Bu ifadelerin geçtiği cümleleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- T(e)ngri : y(a)rl(ı)k(a)duğin : üçün : öz(ü)m : küt(u)m : b(a)r üçün : **ķ(a)ğ(a)n : ol(u)rt(u)m : ķ(a)ğ(a)n : ol(u)r(u)p**: yok çık(a)y : bod(u)n(u)ğ : kóp : kubr(a)td(ı)m (KT/G-9,10)
- Tanrı lütufkâr olduğu için benim de talihim olduğu için **hakan (olarak tahta) oturdum.**⁸
- Bil(i)gsiz : **ķ(a)ğ(a)n : ol(u)rm(i)ş** (e)r(i)nç : y(a)bl(a)ķ : **ķ(a)ğ(a)n : ol(u)rm(i)ş** (e)r(i)nç (KT/D-5) Akılsız **kağanlar tahta oturmuş** şüphesiz, kötü **kağanlar tahta oturmuş** şüphesiz⁹
- Türk : bod(u)n : (a)tı küsi : yok bo[Imazun tiyin, özümün ol Tengri] : **ķ(a)ğ(a)n : ol(u)rt(ı) (e)r(i)nç** (KT/D-25,26)

Tanrı Türk halkının adı sanı yok olmasın diye beni o Tanrı **kağan** [olarak tahta] **oturttu**, hiç şüphesiz.¹⁰

⁷ Eski Türklerde hükümdar olma ritüelleri ve tahta çıkma törenlerindeki usul ve yöntemler, hükümdar olmayı ifade eden terimler hakkında ayrıntılı bilgi için şu eserlere bakılabilir: Demirbilek, Salih (2017). "Eski Türk Yazıtlarındaki Kağan Seçme Ritüelinin İzleri Üzerine", *Journal of Old Turkic Studies*, C. I, S: 2, ss. 38-54, Koçak, Kürşat (2011). "İslamiyet'ten Önceki Türk Devlet Geleneklerine Göre Tahta Çıkma Töreni ve Yöntemleri", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, S: 4, ss. 101-117; Şirin, Hatice (2016). *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*, 2. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

⁸ Tekin, Talat (2003). *Orhon Yazıtları*, s. 37

⁹ Tekin, Talat (2003). *Orhon Yazıtları*, s. 41

¹⁰ Tekin, Talat (2003). *Orhon Yazıtları*, s. 45

- Kür(e)k s(a)bı (a)nt(a)ğ : Tok(u)z Oğ(u)z : bod(u)n üze : **ķ(a)ğ(a)n : ol(u)rtı** : t(i)r (T/T1-G2)
Kaçağ(ın) sözleri şöyle (idi): “Dokuz Oğuz halkı üzerine (bir) **kağan tahta çıktı**” diyor.¹¹
- K(a)pk(a)n **ķ(a)ğ(a)n : ol(u)rtd(u)m** : tün ud(ı)m(a)tı : künt(ü)z : ol(u)rm(a)tı ... (i)ş(i)g küç(i)g b(e)rt(i)m ök. (T/T2-D1,D2)
Kapkan’ı **kağan [olarak] tahta oturttum**. Geceleri uyumadan, gündüzleri oturmadan ...çokça hizmet ettim.¹²
- **Ķ(a)ğ(a)nl(a)duķ** : k(a)ğ(a)nın : yit(ü)rü : ıdm(i)ş (KT/D-7)
Tahta oturttuğu kağanımı kaybedivermiş.¹³
- (A)nta kisre : in(i)si : **ķ(a)ğ(a)n : bolm(i)ş** (e)r(i)nç : oğlıtı : **ķ(a)ğ(a)n bolm(i)ş** (e)r(i)nç (KT/D-4,5)
Ondan sonra erkek kardeşleri **hükümdar olmuşlar** şüphesiz, oğulları **hükümdar olmuşlar** şüphesiz¹⁴
- B(a)rs b(e)g : (e)rti : **ķ(a)ğ(a)n (a)t** : bunta : biz : **birt(i)m(i)z** (KT/D-15)
Bars bey idi. **Kağan ünvanımı** burada (ona) biz **verdik**.¹⁵
- Türk bod(u)n : **ķ(a)nın bulm(a)y(ı)n** : T(a)bğ(a)çda : (a)dr(ı)ltı : **ķ(a)nl(a)ntı** : **ķ(a)nın ķodup** : T(a)bğ(a)çka : y(a)n(a) iç(i)kdi (T/T1-B2)
Türk halkı (kendi) **hanını bulmayınca** Çin’den ayrıldı; **han sahibi oldu**; (fakat) **hanımı bırakıp** Çin’e yeniden bağımlı oldu.¹⁶
- (A)y(ı)ğm(a)sı b(e)n (e)rt(i)m : Bilge Tonyuķ : **ķ(a)ğ(a)n mu ķış(a)yım** t(i)d(i)m : s(a)ķ(i)nt(i)m (T/T1-B5)
Sözcüsü ben idim, Bilge Tonyukuk. (Bunu) **kağan** mı **yapayım** dedim, düşündüm.¹⁷
- (A)nta kisre : T(e)ngri : bil(i)g b(e)rtük üç(ü)n : öz(ü)m ök : **ķ(a)ğ(a)n ķışd(i)m** (T/T1-B6)
Ondan sonra, Tanrı akıl verdiği için (onu) ben kendim **kağan yaptım**.¹⁸
- Tengride bolmuş el etmiş bilge **kağan atadı** el bilge **ķatun atadı kağan atanıp ķatun atanıp** ötüken ortosınta as öngüz baş ķan ıdok baş kedinin örgin bunta etitdim (Terh/G6)
Tengride Bolmuş El Etmiş Bilge **Kağan (olarak) atadı**. (Eşimi) El bilge **Katun (olarak) atadı**. **Kağan (olarak) atanıp (eşim de) hatun (olarak) atanıp** Ötüken’in ortasında As Öngüz Baş ve Kan Iduk Baş (dağlarının) batısında kağanlık otağını burada kurdurdum.¹⁹
- Tengride bolmuş el etmiş bilge kağan el bilge ķatun **kağan atıg ķatun atıg atanıp** ötüken kedin uçınta tez başınta örgin anta etitdim (Terh/B1)
Tengride Bolmuş El Etmiş Bilge Kağan (ve eşim) El Bilge Katun (...) **kağan adımı, hatun adımı alıp** Ötüken’in batı ucunda, Tes (Irmağı’nın) kaynağında kağanlık otağını (orada kurdurdum, karargâh çitlerini) orada vurdurdum.²⁰
- K(a)ğ(a)nl(i)ğ(i)ğ : **ķ(a)ğ(a)ns(ı)r(a)tm(i)ş** (KT/D-15)
Kağana sahip olanı **kağansız bırakmış**.²¹
- Bezendim **begim boldı** hakan uluğ
Ötündüm munu ķolsa cānım yuluğ (KB-85)
Bezendim, çünkü ulu hakan **beyim oldu**. Dileğim budur; o isterse canım feda olsun.²²
- Sezā **beg bolur** bu bodunķa uluğ
Muningdın kelir ötrü edgü uruğ (KB-1966)

¹¹ Tekin, Talat (2003). *Orhon Yazıtları*, s. 85

¹² Tekin, Talat (2003). *Orhon Yazıtları*, s. 93

¹³ Tekin, Talat (2003). *Orhon Yazıtları*, s. 41

¹⁴ Tekin, Talat (2003). *Orhon Yazıtları*, s. 41

¹⁵ Tekin, Talat (2003). *Orhon Yazıtları*, s. 43

¹⁶ Tekin, Talat (2003). *Orhon Yazıtları*, s. 83

¹⁷ Tekin, Talat (2003). *Orhon Yazıtları*, s. 83

¹⁸ Tekin, Talat (2003). *Orhon Yazıtları*, s. 83

¹⁹ Demirbilek, Salih (2017). “Eski Türk Yazıtlarındaki Kağan Seçme Ritüelinin İzleri Üzerine”, *Journal of Old Turkic Studies*, C. I, S: 2, s. 43

²⁰ Demirbilek, Salih (2017). “Eski Türk Yazıtlarındaki Kağan Seçme Ritüelinin İzleri Üzerine”, s. 43

²¹ Tekin, Talat (2003). *Orhon Yazıtları*, s. 43

²² Yusuf Has Hacib (2008). *Kutadgu Bilig*, (Çev. Reşit Rahmeti Arat), s. 104-105

Böyle bir bey halka layık, ulu bir bey olur, bu beyden de iyi bir hanedan yetişir.²³

- Tükel **beg bolur** bu bodunça başı
Anıngdın bulur tegme edgü kişi (KB-2166)
Böylesi mükemmel bir bey, halka baş olur; kişi ondan her türlü iyilik bulur.²⁴
- Bu nefsiñ uçuzla ağır bolğa cān
Bilig **beg bolup** kör ukuş **bolğa han** (KB-5321)
Bu nefesine değer verme, canın aziz olur; bilgi **bey olup** akıl **han olur**.²⁵
- Ajun tındı **ornap** bu **hağan** öze
Anın ıdtı dünyā tınguqlar tüze (KB-93)

Hakan tahta oturunca dünya asayış buldu; bundan dolayı dünya ona şahane hediyeler gönderdi.²⁶

Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önceki Türk devletlerinde devlet yöneticisi seçmek ya da atamak için teşekkül eden demokrasi anlayışı seçim yoluyla değil, Tanrı tarafından yetkilendirilmek, gücü sayesinde iktidara sahip olmak ya da hanedanlık çerçevesinde belirlenen bir kişinin tahta oturmasından ibaretti. Bu sebeple yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere devleti yönetmek üzere belirlenen unvan isimlerinin yanına getirilen *otur-, yap-, ata- ol-* gibi fiiller ile *kağan [olarak] oturmak, hakan [olarak] oturmak, kağan yapmak, kağan atamak, kağan olmak, bey olmak* şeklinde yapılar elde edilmiştir.

Bu yapıların teşekkülünde ana hareket noktası devleti yönetecek kişinin unvanıdır. Unvan ismi merkeze alınmak üzere seçmek, yapmak ya da atamak işlemleri yapılmaktadır. Yani unvan merkezli *kağan olur-, kağan ata-, kağan kış-, hağan orna-* vs. ifadelerinin yerine asla makam merkezli *kağanlık olur-, kağanlık ata-, kağanlık kış-, hağanlık orna-* ifadeleri kullanılmamıştır.

4. “...+Iık, +IUk / ...+Iıǵı, +IUǵU seçimi” Yapısı Yerine “Unvan İsmi + seçimi” Yapısını Kullanma Gerekliliği

Ele alıp incelediğimiz cumhurbaşkanlığı seçimi, belediye başkanlığı seçimi, rektörlük seçimi, muhtarlık seçimi gibi söz dizimsel yapıların görsel ve yazılı basında kullanılmasının ne derece doğru ya da yanlış olduğunu tespit etmek için ifadenin bünyesinde bulunan eklerden hareket etmek gerektiği kanaatini taşımaktayız. “...+Iık, +IUk / ...+Iıǵı, +IUǵU seçimi” yapısı içerisinde geçen ve “kanunlar, yönetmelikler uyarınca bir veya daha çok aday arasından belli birini veya birkaçını seçme”²⁷ anlamına gelen *seçim* kelimesi *seç-* fiiline getirilen /-m/ fiilden isim ekinden türetilmiştir. Esasen *seçim* kelimesi *seç-* fiilinden oluşan sürecin adını temsil eden bir kelimedir. Bizler bir seçim sürecinde önümüze konan aday ya da adayları seçmekle seçim sürecini idrak etmiş oluruz. Böylelikle seçim süreci sonucunda cumhurbaşkanını, rektörü, muhtarı, milletvekilini seçmiş oluruz.

Bu noktadan hareket ederek *seç-* fiili ile kullanılan kelimelere dikkat edilecek olursa bunların makam isimleri değil, yalın halde ya da yüklemle hali almış unvan isimleri olduğu açıkça görülecektir:

قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمَلِكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمَلِكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ

يُؤْتِي مَلَكًا مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ عَلَيْنَكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ

Ve kâle lehüm nebiyyuhum innallâhe kad bease lekum tâlûtemelikâ(meliken), kâlû ennâ yekûnu lehul mulku aleynâ ve nahnu ehakku bil mulki minhu ve lem yu'te seaten minel mâl(mâli), kâle innallâhestafâhu aleykum ve zâdehu bestaten fil ilmi vel cism(cismi), vallâhu yu'tî mulkehu men yeşâu, vallâhu vâsiun alîm(alîmun). (Bakara 2/247)

(Peygamberleri onlara, “Allah, size Tâlût’u hükümdar olarak gönderdi” dedi. Onlar, “O bizim üzerimize nasıl hükümdar olabilir? Biz hükümdarlığa ondan daha lâyığız. Ona zenginlik de verilmemiştir” dediler. Peygamberleri şöyle dedi: “Şüphesiz Allah, onu sizin üzerinize (**hükümdar**) seçti, onun bilgisini ve gücünü artırdı.” Allah, mülkünü dilediğine verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.)²⁸

Halk, Böğü Tigin’in hepsinden üstün olduğunu anladı, onu **kağan seçti**.²⁹

Turfan Uygur Devleti. 840’ta çevreye dağılan Uygur boylarından bir kısmı batıya giderek Beşbalık, Turfan, Hoço, Kâşgar taraflarında yerleşti. Bunlar son Uygur kağanının yeğeni Mengli’yi **kağan seçti**.³⁰

²³ Yusuf Has Hacib (2008). *Kutadgu Bilig*, (Çev. Reşit Rahmeti Arat), s. 402-403

²⁴ Yusuf Has Hacib (2008). *Kutadgu Bilig*, (Çev. Reşit Rahmeti Arat), s. 430-431

²⁵ Yusuf Has Hacib (2008). *Kutadgu Bilig*, (Çev. Reşit Rahmeti Arat), s. 892-893

²⁶ Yusuf Has Hacib (2008). *Kutadgu Bilig*, (Çev. Reşit Rahmeti Arat), s. 106-107

²⁷ Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 2054

²⁸ http://www.kuranmeali.org/2/bakara_suresi/247.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx - 19.04.2018

²⁹ Sarı, Eren (2016). *Ülke ve Şehirlere Göre Efsane ve Destanlar*, Antalya: Nokta E-Kitap, s. 245

Kağan'ın Çinli hatunu tarafından zehirlenerek öldürülmesinden sonra büyük oğlu T'u-li Tigin'in **kağan seçilmesi** gerekiyordu. Fakat Kurultay Kağan'ın büyük oğlu T'u-li'yi değil kardeşini "İl Kağan" unvanı ile **kağan seçti**.³¹

Şimdi beni buraya gönderen siz değilsiniz, ancak Allah'tır. Beni; Firavuna baba, bütün evine efendi ve bütün Mısır diyarına **hükümdâr kıldı**.³²

Sıbistan, yeni **cumhurbaşkanı seçecek**. (AA)

Türkiye, tarihinde ilk kez **Cumhurbaşkanı seçmek** için 10 Ağustos'ta sandık başına gidecek. (Hürriyet)

Başkent'in üç devi (ODTÜ, Gazi Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi) **rektörünü seçecek**. (Hürriyet)

Selçuk Üniversitesi **rektörünü seçti**! (Haber7)

Muhtelif yazılı eserlerden alınmış olan bu cümlelerde de görüldüğü üzere seçim süreci içerisinde seçme işi makam odaklı değil; unvan odaklı yapılmaktadır. Zira makamlar kalıcı, bizim seçtiğimiz kişiler o makama bağlı unvanları almak suretiyle geçici bir konum arz ederler. Sarp Balcı'nın *Kronik: XI. Cumhurbaşkanının Seçimi* başlıklı makalesi³³ sahip olduğu yapısal kurgu açısından izahına çalıştığımız durumu net bir şekilde örneklendirmektedir.

Somut bir makam olan cumhurbaşkanlığı, rektörlük, muhtarlık gibi kurumlara cumhurbaşkanı, rektör, muhtar unvanıyla kişilerin seçimini ifade etmeyi amaçlayan *cumhurbaşkanlığı seçimi*, *rektörlük seçimi*, *muhtarlık seçimi* gibi söz dizimsel yapıların oluşma nedenini, bazı kelimelerin hıfzedilebilme ya da düşürülme ihtimaline bağlamak mümkündür. Bu bakımdan aşağıdaki kullanımları dikkate almak gerekir.

Cumhurbaşkanlığı	makamına	cumhurbaşkanı	seçimi
↓	∅	∅	↓
Cumhurbaşkanlığı	-	-	seçimi

Milletvekilliği	makamına	milletvekili	seçimi
↓	∅	∅	↓
Milletvekilliği	-	-	seçimi

Belediye Başkanlığı	makamına	belediye başkanı	seçimi
↓	∅	∅	↓
Belediye Başkanlığı	-	-	seçimi

Rektörlük	makamına	rektör	seçimi
↓	∅	∅	↓
Rektörlük	-	-	seçimi

Muhtarlık	makamına	muhtar	seçimi
↓	∅	∅	↓
Muhtarlık	-	-	seçimi

Yazılı ve görsel basınımız tarafından üretilen ve halen kullanımı sürdürülen *cumhurbaşkanlığı seçimi*, *belediye başkanlığı seçimi*, *rektörlük seçimi*, *muhtarlık seçimi* gibi ifadelerle aktarılmaya çalışılan seçim sürecinde, bizler seçme işini gerçekleştirdiğimiz zaman asla *cumhurbaşkanlığı*, *milletvekilliği*, *rektörlük*, *muhtarlık* gibi makamları değil; makamın getirdiği *cumhurbaşkanı*, *milletvekili*, *rektör*, *muhtar* gibi unvan isimlerini alarak o makamları temsil edecek olan kişileri seçeriz. Bu nedenle *cumhurbaşkanlığı*

³⁰ Taşağıl, Ahmet (2012). "Türk", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.41, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 471

³¹ Sertkaya, Osman (2014). "Kür Şad Adının Etimolojisi Veya Türk Tarihinde Kür Şad Adlı Bir Kişi Var mıdır?" *Gazi Türkiyat*, Bahar, S: 14, s. 8

³² Polater, Kadir (2007). "Kur'an ve Kitâbı Mukaddes'e Göre Yûsuf Kıssası" *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. VII, S: 3, s. 12

³³ Balcı, Sarp (2007). "Kronik: XI. Cumhurbaşkanının Seçimi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 62, S: 2, ss. 237-242

seçimi ifadesinin yerine *cumhurbaşkanı seçimi*; *milletvekilliği seçimi* yerine *milletvekili seçimi*; *rektörlük seçimi* yerine *rektör seçimi*; *muhtarlık seçimi* yerine *muhtar seçimi* vs. gibi yapıların tercih edilmesi ve kullanılması Türk dilinin işleyiş ve anlam özellikleri çerçevesinde en doğru olan yaklaşımdır.

Sonuç

Türkçe sondan ekli bir dil olması sebebiyle bir köke getirilen yapım ekleriyle yeni kelimeler türetir, oluşturduğumuz bu kelimeleri çekim ekleri vasıtasıyla birbiriyle anlam ilişkisi oluşturacak şekilde kullanırız. /+Ik/ eki de bunlardan birisidir. Bu ek sayesinde *cumhurbaşkanlığı*, *rektörlük*, *muhtarlık* gibi makam isimleri elde ederiz. Elde ettiğimiz bu isimleri, *seçim* kelimesiyle tamlama oluşturacak şekilde kullandığımız zaman ortaya soyut ve kalıcı nitelik taşıyan makamı seçmek anlamı çıkmaktadır. *Cumhurbaşkanlığı seçimi*, *muhtarlık seçimi* gibi.

Bu ifadelerde anlam niteliği tamamıyla makamı merkez almak suretiyle oluşmaktadır. Oysa seçim süreci sonucunda seçilen makam değil; o makamın verdiği unvanı almak suretiyle makamı temsil edecek olan kişidir. Makam kalıcı, makamın verdiği unvanla seçilen kişi geçici nitelik taşıyır.

Tüm bunları dikkate alarak seçim süreçlerini ifade etmek için /unvan adı+Ik, IUk IİĞI, IUĞU seçimi/ “cumhurbaşkanlığı seçimi”, “rektörlük seçimi”, “muhtarlık seçimi” gibi söz dizimsel yapıların yerine; /unvan adı + seçimi/ “cumhurbaşkanı seçimi”, “rektör seçimi”, “muhtar seçimi” şeklindeki yapıların kullanılması, Türk dilinin işleyiş ve anlam özellikleri çerçevesinde daha uygun bir yaklaşım olacaktır. Yazılı ve görsel basında *cumhurbaşkanlığı seçimi*, *muhtarlık seçimi* vs. şeklinde kullanılan ifadelerin bu makale vesilesiyle teklifimize uygun olarak *cumhurbaşkanı seçimi*, *muhtar seçimi* vs. söz dizim yapısına uygun bir biçimde kullanılacağı kanaat ve ümidini taşımaktayız.

KAYNAKÇA

- Balcı, Sarp (2007). Kronik: XI. Cumhurbaşkanının Seçimi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 62, S: 2
- Demirbilek, Salih (2017). Eski Türk Yazıtlarındaki Kağan Seçme Rütüelinin İzleri Üzerine. *Journal of Old Turkic Studies*, C. I, S: 2.
- Eraslan, Kemal (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Koçak, Kürşat (2011). İslamiyet'ten Önceki Türk Devlet Geleneklerine Göre Tahta Çıkma Töreni ve Yöntemleri. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, S: 4.
- Korkmaz, Zeynep (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu
- Milli Eğitim Bakanlığı (1995). *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*. C.I-III Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı
- Polater, Kadir (2007). Kur'ân ve Kitâbı Mukaddes'e Göre Yûsuf Kıssası. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. VII, S: 3.
- Sarı, Eren (2016). *Ülke ve Şehirlere Göre Efsane ve Destanlar*. Antalya: Nokta E-Kitap.
- Sertkaya, Osman (2014). “Kür Şad Adının Etimolojisi Veya Türk Tarihinde Kür Şad Adlı Bir Kişi Var mıdır?” *Gazi Türkiyat*, Bahar, S: 14.
- Şirin, Hatice (2016). *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. 2. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Taşgöl, Ahmet (2012). *Türk. TDV İslam Ansiklopedisi*. C.41, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tekin, Talat (2003). *Orhon Yazıtları*. İstanbul: Yıldız Dil ve Edebiyat .
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ünal, Şükrü (2010). *Dil ve Kültür*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Yusuf Has Hacib (2008). *Kutadgu Bilig*. (Çev. Reşit Rahmeti Arat), İstanbul: Kocabalı Yayınları.

Yararlanılan İnternet Erişim Adresleri ve Erişim Tarihleri

- <https://aa.com.tr/tr/dunya/sirbistan-yeni-cumhurbaskanini-sececek/781098> - 24.04.2018
- <https://aa.com.tr/tr/turkiye/basaksehir-belediye-baskanligi-secimi-carsamba-gunu-yapilacak/922952> - 20.04.2018
- <https://www.evrensel.net/haber/284815/bugun-20-universitede-rektorluk-secimi-var-20.04.2018>
- <http://www.haberturk.com/son-dakika-ak-parti-den-cumhurbaskanligi-secimi-pusulasina-iliskin-aciklama-1928193> - 20.04.2018
- <http://www.haber7.com/egitim/haber/809682-selcuk-universitesi-rektorunu-secti> - 24.04.2018
- <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/bogazici-universitesinde-rektorluk-secimi-yapildi-40142442> - 20.04.2018
- <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/muhtarlik-secimi-ve-yerel-secim-ne-zaman-yapilacak-40809907> - 20.04.2018
- <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/turkiye-ilk-kez-cumhurbaskanini-sececek-26271252> - 24.04.2018
- <http://www.hurriyet.com.tr/baskent-in-uc-devi-rektorunu-sececek-9206743> - 24.04.2018
- <http://www.iha.com.tr/erzurum-haberleri/ataturk-universitesi-nde-16-rektor-secimi-basladi-erzurum-155896/> - 20.04.2018
- <http://www.karar.com/guncel-haberler/baskanlik-secimi-ikinci-tur-dgs-tarihine-denk-geliyor-dgs-tarihi-degisecek-mi-824022> - 20.04.2018
- <http://www.karar.com/dunya-haberleri/azerbaycan-cumhurbaskanini-secmek-icin-sandik-basinda-815148> - 20.04.2018
- http://www.kuranmeali.org/2/bakara_suresi/247.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx - 19.04.2018
- <http://www.mynet.com/haber/guncel/ak-parti-ve-chp-de-istanbul-ve-ankara-icin-olay-isimler-3963492-1> - 20.04.2018
- <http://www.milliyet.com.tr/anayasa-mahkemesi-basbakanlik-secimi-ankara-yerelhaber-612982/> - 20.04.2018
- <http://www.milliyet.com.tr/abana-da-belediye-baskanligi-secimi-kastamonu-yerelhaber-2127288/> - 20.04.2018
- <https://www.ntv.com.tr/turkiye/erken-secim-24-haziranda-milletvekilligi-ve-cumhurbaskanligi-secimi,FjyYEE21AkGZmDc5gLcQyg> - 20.04.2018
- <http://www.posta.com.tr/basaksehir-belediye-baskanligi-secimi-ne-zaman-yapilacak-belli-oldu-haberi-1337414> - 20.04.2018
- <https://www.sabah.com.tr/ankara-baskent/2017/03/05/tek-koltuk-icin-17-muhtar-adayi> - 20.04.2018
- <https://www.yeniakit.com.tr/haber/konuklar-beldesinde-muhtarlik-secimi-143438.html> - 20.04.2018
- <http://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/asim-yenihaber/baska-bir-memlekette-cumhurbaskani-secmek-6560.html> - 20.04.2018